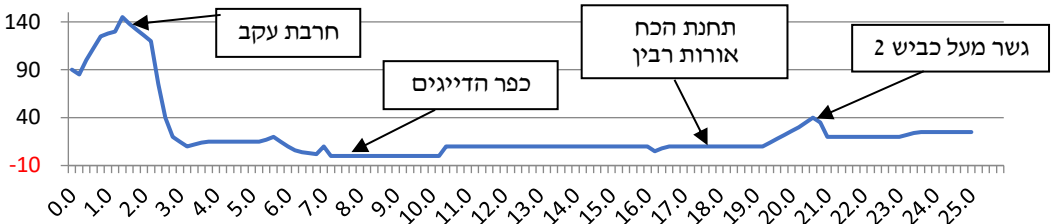

מגני הנדיב לחדרה - 25 ק"מ

מפות: 14 + 15. אפשר למלא מים בדרך בבית חנניה, בג'סר א-זקא, בחוף בקיסריה, בשדות ים ובתחנת הדלק שליד תחנת הכוח. במידה ונחל תנינים מוצף המעקף הוא דרך בנימינה ומוסיף כ-3 ק"מ.

מתחילים את היום ליד גני הנדיב בזיכרון, ומגיעים לשלט "שמורה" דרומה לחרבת עקב ומזרחה לעין צור (0.0, 90). הולכים דרומה ועוברים ליד מחצבה נטושה וממשיכים דרומה על שביל ישראל. מגיעים לחרבת עקב (1.6, 145). בחפירות שנעשו כאן על ידי פרופ' יזהר הירשפלד המנוח, נחשף בית אחוזה חקלאי מתקופת בית שני, שהיה מיושב על ידי יהודים עד המחצית השנייה של המאה הראשונה לספירה וניטש, כנראה, בעקבות המרד הגדול בשנים 66-70 לספירה. המקום לא יושב מחדש אלא בתקופה הביזאנטית (המאה הרביעית עד המאה השביעית), שבה הוקמה על שרידי הקירות ההרודיאניים וילה כפרית. השטח סביב החורבה שוקם ושוחזר בנטיעות של עצי זית, תאנה, גפנים וצמחים אחרים. באתר אפשר למצוא מתקנים חקלאיים עתיקים ששימשו את תושבי המקום, כמו גורן, גת, בית בד, וכן מקווה טהרה, בור מים ועוד. על סף המצוק – נקודת תצפית מרשימה שבתנאי ראות טובים מגיעה לחיפה בצפון ועד דרומה מחדרה ומעבר לכך. ממשיכים דרומה עם סימוני שביל ישראל ונקודות סגולות של רמת הנדיב. ממשיכים לחוטם הכרמל ולתצפית יפה מהר הכרמל למישור החוף (2.2, 120). ממשיכים לצד גדר בשטח סלעי דולומיט, הסלעים משוננים. לכו בזהירות רבה על מנת לא להיפצע מהסלעים החדים. עוברים מנע בקר בגדר ומגיעים למצפור מורן ורדי (2.6, 85). במקום נבנה תיאטרון קטן עם ספסלי עץ ומנונו מבט רחב למישור החוף, לבנימינה ודרומה לה ולבקעת רמת נדיב ובקעת איבאל במזרח כל שהראות מאפשרת. יורדים מחוטם הכרמל במדרגות ובהמשךן שביל תלול ומגיעים לאתר לזכרו של סרן מורן ורדי ז"ל. דגל המדינה נישא בגאווה מעל אתר הזכרון.

נמשיך בירידה מתונה ומגיעים לשטח של מחצבת בנימינה הישנה (2.9, 40). אחרי כ-400 מ' פונים בחדות ימינה ליד מבנה ישן שעל קירותיו ציורי גרפיטי (3.3, 20). נמשיך מערבה, נפנה שמאלה ונרד לנחל התנינים (3.4, 10). מעקף: במקרים נדירים כאשר הזרימה בנחל תנינים אינה מאפשרת מעבר, ממשיכים מזרחה ליד המחצבה הישנה של בנימינה. מגיעים לכביש 652 ופונים ימינה לטיילת שוני ולבנימינה. בכיכר חוצים את מסילת הרכבת במעביר תת קרקעי ופונים ימינה וצפונה לאורך מסילת הברזל. אחרי קילומטר אחד בערך, לאורך דרך עפר בסימון סגול, חוברים לשביל בצד המערבי של מסילת הברזל על הגדה הדרומית של נחל תנינים. המעקף מוסיף כ-3 ק"מ.

ממשיכים מערבה על הגדה הדרומית של הנחל. עוברים ליד שדרת ברושים ופונים שמאלה לידם. ממשיכים מערבה ומגיעים לכביש 4 (4.4, 15). חוצים את הכביש במעבר תחתי. בתוך המעבר נראה את שרידי אמת המים הרומית. מגיעים לבית חנניה וחוצים את כביש הכניסה למושב (4.6, 15) ומשמאל נצבת אמת המים הרומית שתלווה אותנו עד לחוף הקשתות בקיסריה. האמה הזו היא השנייה שנבנתה באזור ומקורות המים שלה היו במעיינות שונים. היא נבנתה על ידי הלגיון ה-10 בימי הקיסר אדריאנוס, וסמל הלגיון מוטבע בה. ראשית בנייתה של מערכת אספקת המים של קיסריה הקדומה בימי הורדוס המלך במאה ה-1 לפנה"ס. המערכת שוכללה בימי הקיסר אדריאנוס במחצית השנייה של המאה השנייה לספירה. אורכן של אמות המים של קיסריה כ-15 ק"מ והן כוללות מנהרות, קשתות תמך גבוהות וסכר הטיה גדול בנחל תנינים. מפעל המים מתחיל בעין צברים שבדרום מערב רמות מנשה. מכאן זרמו המים במנהרת פירים באורך של כ-5 ק"מ בגדה בצפונית-מערבית של נחל תנינים. במהלכה ניקזה המנהרה את מי

התהום העיליים שבעמק נחל תנינים, וקלטה מי מעיינות נוספים הנובעים לצד הנחל. כחצי ק"מ מצפון מערב למושב אביאל נחשפה מנהרה נוספת העוברת בערוץ נחל סנונית ומתחברת אל מנהרת הפירים של נחל תנינים. קטעים יפים מהמנהרה נחשפו בסמוך לעין עמי ממערב למושב עמיקם ומצפון למושב אביאל. ממפגש המנהרות בשפך הנחלים סנונית-תנינים נבנתה אמת מים שחצתה את בקעת הנדיב מערבה למרגלות חוטם הכרמל. אמה זו נהרסה ברובה או נקברה בעפר, אך קטע ממנה נחשף מצפון למושב בית חנניה זה הקטע שלצידו אנו עומדים. קטע זה נשתמר היטב ומוטבע בו סמל הלגיון העשירי פרטנזיס. חלק יפה במיוחד של מערכת המים הוא מנהרה באורך של כ-250 מ' החוצה את רכס הכורכר עליו בנויים בתי ג'סר א-זרקא. הקטע סגור למטיילים בשל סכנת התמוטטות. בהמשך הזרמו המים באמה הנישאת על קשתות ("האמה הגבוהה") שאורכה כ-3 ק"מ וסופה בקיסריה. אל קטע האמה שבין ג'סר א-זרקא לקיסריה צמודה אמה קצרה יותר ("האמה הנמוכה") שראשיתה בסכר הגדול של נחל תנינים. נראה כי אמה זו סיפקה מים לצרכים חקלאיים, שכן איכות מימיה הייתה נמוכה באופן ניכר מזו של האמה הגבוהה שהגיעה ממעיינות נחל התנינים.

ממשיכים מרחק קצר בצד הצפוני של האמה ואז פונים שמאלה, עוברים מתחת לאמה והולכים עד סוף הרחוב (4,9, 15). עוברים שער ברזל, חוצים את נחל עדה, וממשיכים מערבה בצמוד לאמת המים. עוברים שוב מתחת לאמה וליד כביש 2 פונים ימינה (5,8, 15). פונים שמאלה ועוברים מתחת לכביש במנהרה (6,1, 15) ועולים בכביש לג'סר א-זרקא. בחומוסיית התנינים שבמרכז הכפר (6,5, 20) אפשר להחתיים את דרכון השביל. גרעינו הראשוני של היישוב בחמולות שיהאב ונג'אר (כ-80 משפחות) שהגיעו לארץ ממצרים עם חילות מוחמד עלי ב-1832, ואליהם הצטרפו בני חמולות ג'ורבאן ועמאש, בדואים משבטי אל-ע'ורנה, שנדדו לכאן במאה ה-19 מבקעת הירדן. היישוב פעל תחילה בשולי ביצות כבארה, ותושביו התפרנסו מחקלאות, דיג, מלאכת קדרות ושזירת מחצלות מצמחי גומא וקנה. הביצות יובשו לטובת אנשי זיכרון יעקב בשנת 1924 לשם השמשת הקרקע לחקלאות וביעור מחלת המלריה. לתושבי כבארה ניתנה קרקע חלופית בתוספת שכן בעבור עזרתם בייבוש הביצה ואובדן מקור פרנסתם. האתר החלופי שוכן על שרידי מחצבה ברכס הכורכר, אותה רכשה פיק"א במהלך עבודת הייבוש. בשנת 1926 נחנך היישוב החדש, ובתיו נבנו מאבני כורכר מקומיות. עם קום מדינת ישראל הוא התפתח ונבנו בו בתי בטון ולבנים. בשעתו עסקו התושבים בעבודות חקלאיות, בעיקר כאריסים, אך כיום עובדים רבים מבני הכפר כשכירים בעבודות חוף. במלחמת העצמאות לא נפגע היישוב הודות ליחסיו הטובים עם תושבי זיכרון יעקב והסביבה. עד לשנות ה-80 בני ובנות הכפר לא נישאו כלל עם צעירות וצעירים מחוצה לו, בשל דימוי שלילי כלפיהם בקרב האוכלוסייה הערבית בארץ. הדבר גרם לריבוי תופעת המחלות תורשתיות בקרב ילדים מקומיים. פונים שמאלה, עוברים ליד קופת החולים וממשיכים מערבה. עוברים שער והולכים על גדתו של נחל תנינים. חולפים ליד גשר מעל הנחל. הגשר המקורי נבנה בשנת 1898 לכבוד ביקורו בארץ של הקיסר וילהלם השני. הקיסר ביקש לנסוע במרכבתו מחיפה לירושלים לאורך חוף הים, והתורכים בנו את גשר הקשתות מעל הנחל. שמו של היישוב ג'סר א-זרקא - הגשר הכחול הוא צרוף שמו הערבי של הנחל ואדי א-זרקא (הנחל הכחול) והגשר (ג'סר) שנבנה לכבוד הקיסר. הגשר שוחזר בשנת 2020. עולים לתל תנינים שמעל חוף הדייגים (7,6, 10). זהו מקום טוב להפסקה. תל תנינים מזוהה עם קרוקודילופוליס ("עיר התנינים"), שהייתה מיושבת מן התקופה ההלניסטית ועד התקופה הביזנטית. את שמה קיבלה העיר מן התנינים ששרצו בנחל ובסביבותיו עד תחילת המאה ה-20. כיום מצויים בו שרידי מגדל ובריכה, ולא רחוק מהם נמצאו אבני מיל של דרך רומית שעברה סמוך לחוף. מעריכים שהעיר נחרבה לאחר הכיבוש הערבי בשנת 636 לספירה. במקום נמצאת גם אמת מים נמוכה ומאוחרת יותר, ששרידיה הם היחידים שנותרו מן העיר הצלבנית טוריס סלין ("מגדל המלח"). חוקרים סבורים שתושבי המקום עסקו בייצור מלח ביסול ועל כן שמו של המקום.

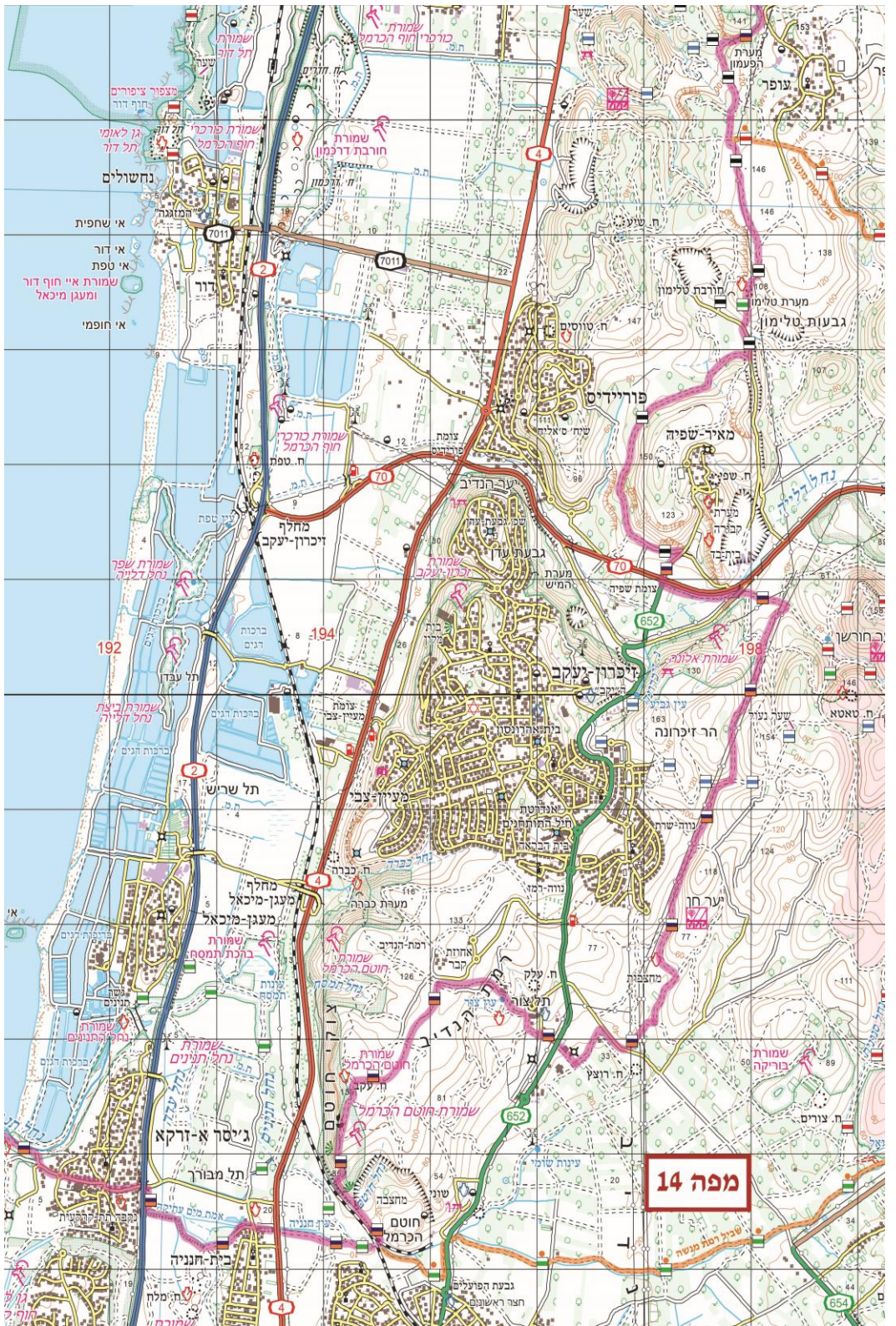
ירדים לכפר הדייגים הציורי (7,8, 0), וממשיכים דרומה על שפת הים. בחוף הקשתות אמת המים הגבוהה נראית משמאל (6,10, 0) - בעונת הרחצה יש מים, שירותים וקיוסק (בשבתות). ממשיכים דרומה ועוברים לאורך החומה של קיסריה העתיקה. מומלץ לבקר (בתשלום) בעיר שבנה הורדוס (2,12, 10). ראשיתה של העיר קיסריה בשלהי התקופה הפרסית (586-332 לפנה"ס), במעגן פיניקי קטן סמוך לתחנה ימית של צידונים. המקום נקרא "מגדל שרשון" או "סטרטון", כנראה שיבוש שם האל הצידוני עֶבְד אשתורת

או של עבד עשתרת ביוונית, שמש של שני מלכים צידוניים שהשני מהם היה בן זמנו של אלכסנדר מוקדון. בסוף המאה השנייה לפנה"ס השתלט על המקום זואילוס, השליט של דור, ובשנת 90 לפנה"ס הוא נכבש בידי אלכסנדר ינאי וסופח לממלכת החשמונאים. בשנת 63 לפנה"ס צירף אותה פומפיוס לנציבות סוריה, ובשנת 31 לפנה"ס, לאחר ניצחונו של אוגוסטוס בקרב אקטיום, ניתנה העיר, יחד עם כל החוף הארץ-ישראלי, במתנה להורדוס מידי אוגוסטוס קיסר. הורדוס ביקש לגמול לפטרונו בצורה הולמת, ובשנת 22 לפנה"ס החל בהקמת עיר נמל גדולה לה קרא "קיסריה" על שם שליט האימפריה הרומית. מפעל הבנייה ארך כ-12 שנים, ובסיומו התהדר המלך החשמונאי בעיר מפוארת, שנבנתה מן היסוד כיישוב הלניסטי לכל דבר, והכילה מתקני שעשועים, בתי מרחץ ומקדשים אליליים. כמו כן בנה הורדוס נמל ענק, שתואר על ידי יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלאביוס) כגדול אף מזה של פיראוס (מלחמות היהודים ספר א, כ"א). לאחר מותו של הורדוס (4 לפנה"ס) עלתה קרנה של קיסריה, ובשנת 6 לספירה, לאחר הדחת ארכלאוס בן הורדוס, שימשה מקום מושבם של נציבי יהודה הרומיים. בעיר חייתה אוכלוסייה מעורבת, אך ניכר בה צביון נוכרי מובהק. מתיחות מתמדת שררה בין תושביה הפגניים והיהודים, ואלה האחרונים סבלו לעתים קרובות מהתנכלויות שכניהם. בימי הנציב אנטוניוס פליקס פרצו בה מהומות דמים ובימי גסיוס פלורוס בשנת 66, שרשרת אירועים סמוך לבית הכנסת בעיר הביאה לפרוץ מהומות דמים בין יהודים לנוכרים, אשר נתנו את האות לתחילתו של המרד הגדול; אותו בית הכנסת זכה במקורות לאחר מכן בכינוי "פְּנִיִּסְתָּה דְּמֵרְדוּתָהּ". אספסיאנוס העלה את העיר לדרגת קולוניה בעלת זכויות מוגבלות, ומאוחר יותר אלכסנדר סוורוס העניק לה את התואר "מטרופולין" (בירת פרובינקיה). בימי מרד בר כוכבא שימשה קיסריה בסיס האספקה הראשי עבור הצבא הרומי, ומאוחר יותר הוצאו להורג בעיר כמה מעשרת הרוגי מלכות, ובהם רבי עקיבא. הקהילה היהודית שבה והתחזקה בתקופה הרומית התיכונה, אז היוותה מרכז יהודי חשוב. בתקופה הביזנטית שימשה קיסריה כמטרופולין של הפרובינציה "פלסטינה פרימה" ומרכז נוצרי חשוב. בין השאר חיו בה אבות הכנסייה אוריגנס (אשר חיבר כאן בשנת 232 את "הקספלה", תרגום התנ"ך ליוונית בחמשה נוסחים), ואוביזוס (אשר כתב בעיר את "האונומסטיקון", לכסיקון ישובי ארץ ישראל, ואת "תולדות הכנסייה"). לעיר חשיבות גדולה בעיני הנוצרים, הואיל ובה התנצר עובד האלילים הראשון, הוא הקנטוריון (שר המאה) קורניליוס, כאמור בספר מעשי השליחים, פרקים י-יא. קיסריה שימשה מקום מושבם של ראשוני האמוראים כר' הושעיה ור' אבהו דקיסרין, שניהם תלמידי ר' יהודה נשיאה האחרון. לדעת חלק מחוקרי התלמוד, כאן נערכה מסכת נזיקין של התלמוד הירושלמי. במאה ה-6 נולד בקיסריה פרוקופיוס, ששימש לימים סופרו של הקיסר יוסיניאנוס הראשון. במאה ה-7 נכבשה כבשו הערבים את קיסריה, בירת הפרובינציה "פלסטינה פרימה" יחד עם כל אזור סוריה וא"י. ההיסטוריון המוסלמי אל-בלאד'רי כתב כי בקיסריה חנה צבא ביזנטי ענק ובו 700,000 חיילים שכירים, כש-100,000 מהם שמרו על החומה מידי לילה, וכן 30,000 שומרונים ו-200,000 יהודים. הנתונים המספריים מופרכים ומוגזמים ביותר, אך יש בהם להעיד על עוצמתה של העיר. לפי בלאד'רי קיסריה נפלה לבסוף לידי המוסלמים לאחר שאחר מיהודיה הסגיר לצרים עליה את נתיבי אספקת המים אל לב העיר, וזאת בתמורה לביטחונה ובטחון "אנשיו" (כנראה לכל הקהילה היהודית). בין המאות 10-12 החליפה קיסריה ידיים בין הצלבנים לצלאח א-דין, ובמאה ה-13 נכבשה ע"י הסולטאן הממלוכי בייברס, וחרבה יחד עם שאר ערי החוף הארצישראל. היישוב בה התחדש בשלהי המאה ה-19, כאשר קבוצה של גרמנים טמפלרים ניסו להתיישב במקום במסווה של חפירת ארכיאולוגיות. בשנת 1882 הוקם היישוב קיסריה על ידי מוסלמים בוסנים. הכפר ניטש מיושביו בעקבות כיבושו במלחמת העצמאות [גרשם ונערך מתוך ויקיפדיה]. ממשיכים דרומה וליד התיאטרון הרומי של קיסריה פונים שמאלה. בקיבוץ שדות ים שלצידו הולכים נמצא מוזיאון עתיקות קיסריה היפה ובית חנה שנס (1922-1944). א' - ה' - 16:00 ו' 10:00 עד 13:00. יורדים מהכביש, הולכים בדרך עפר ובהמשך יורדים לחולות שממזרח לקיבוץ. מגיעים לכביש היציאה הדרומי מהקיבוץ (10, 15, 3). וממשיכים לצידו. מגיעים לתחנת הדלק (10, 16.1), שליד תחנת הכוח של חדרה. ממשיכים בצדו הדרומי של הכביש ועוברים לצדה של תחנת הכוח. הולכים ליד פסל מתכת ענק של הפסל אורי ליפשיץ "לא תרצח" – הצדעה ליצחק רבין ז"ל (1922-1995). מגיעים בירידה לנחל חדרה ופונים ימינה (10, 17.5). חוצים את הנחל על גשר (10, 18.0), וממשיכים דרומה לאורך הכביש לגבעת אולגה. מגיעים לרח' ישי (10 20.4) ופונים בו שמאלה, ברח' שפירא פונים ימינה וברח' בגין פונים שמאלה וממשיכים ישר. עוברים בגשר מעל כביש החוף (21.7, 35). עוברים ליד קניון וממשיכים ברחובות

של שכונת וייצמן. חוצים מעל מסילת הרכבת על הגשר (20, 24.0), פונים בחדות ימינה ומגיעים לתחנת הרכבת של חדרה (25, 24.9).

חוף הדייגים
גי'סר א-זוקא

מפה 14

שמורת כורכר וחוף הכרמל

מצפור ציפורים
חוף דור

גן לאומי
חוף פורכר
שמורת פורכר
חוף פורכר

נחשולים

אי שחפית

אי דור
אי טפת

שמורת איי חוף דור
ומעגן מיכאל

אי חופמי

שמורת חורבת דרנמן

שמורת כורכר
חוף הכרמל

שמורת שפך
נחל דלגיה

שמורת ביצת
נחל היריה

שמורת ברכת
הגנים

שמורת
נחל תענים

שמורת
ברכת תחסף

שמורת
נחל תענים

שמורת
חוטם הכרמל

שמורת
חוטם הכרמל

שמורת
חוטם הכרמל

מפה 14